

BİBLİYOGRAFYA :

Enverî, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 2437; Vâsîf, *Tâ-rih*, Bulak 1246, II, 3; a.e. (İlgürel), s. XXVII, XXVIII, XXXI; Fâtîn, *Tezkire*, s. 20; Flügel, *Handschrift-ten*, II, 229; Cevdet, *Târih*, I, 6, 8; III, 150; IV, 52; V, 115, 233, 271; VI, 141; Cemâleddin, *Âyât-ne-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 17, 57-58; *Sicill-i Osmânî*, I, 440-441; *Osmanlı Müellifleri*, III, 22-23; Babinger (Üçok), s. 348-350; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1303; *TCYK*, s. 143-149; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 309; M. Münir Aktepe, "Enverî", *İA*, IV, 281-283; Bekir Kütükoğlu, "Vekâyinüvis", a.e., XIII, 277-279; *İst.A*, IX, 5133; İsmet Parmaksızoğlu, "Enverî Sâdulah", *TA*, XV, 230-231; Abdülkadir Karahan, "Enverî", *EJ*² (İng.), II, 702.

MÜNİR AKTEPE

ERBAA

(bk. KÜTÜB-i ERBAA).

ERBAİN

(bk. KIRK HADİS).

ERBAİN

(أربعين)

Sâlikin kırk gün süreyle
özel bir mekânda inzivaya çekilip
kendisini ibadete vermesi anlamında
tasavvuf terimi.

Genellikle Doğu kültürlerinde kırk sayısına büyük önem verilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın Tûr dağındaki mîkâtını kırk gecede tamamladığı ifade edilmektedir (el-Bakara 2/51). Bir hadiste, kırk gün kendini samimiyetle ibadete veren bir kimsenin kalp menbaından fışkıran hikmetlerin dilinden döküleceği rivayet edilir (bk. Sühreverdî, s. 263; Aclûnî, II, 224). Başka bir hadiste Hz. Âdem'in çamurunun kırk gün yoğrulduğu bildirilmiştir (bk. Sühreverdî, s. 264). Bu tür bir geleneğin etkisiyle tasavvufatta kırk gün süren halvet uygulamasıyla kırk makam, kırk abdal veya kırklar gibi bazı tasavvufî kavramlar ortaya çıkmıştır.

Mutasavvıflar ve tarikat mensupları gereksiz olarak halk arasında bulunmayı (muhâlata, ihtilât, hıltat) sakıncalı gördüklerinden daima yalnızlığı (vahdet, uzlet, inzivâ) tercih ederler. Ancak ilk zâhidler ve sûfiler arasında, özel bir mekânda halvete girip burada belirli bir süre kalmak gibi bir uygulamaya nâdiren rastlanır. Kaynaklarda, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî ve İbn Haffîf gibi sûfilerin erbaînden bahsettikleri ve bunu çevrelerinde toplanan dostlarına tavsiye ettikleri kaydedilmekle beraber bunun uygu-

lanma şekli hakkında bilgi yoktur. Hatta Abdülkâdir-i Geylânî ve Ahmed er-Rifâî gibi tarikat kurucusu mutasavvıflar döneminde bile bu anlamda erbaîn mevcut değildir. Ancak tasavvufun ilk dönemlerinden başlayarak şiddetli riyâzetlere, çetin nefis mücahedelerine ve çileli bir hayat yaşamaya büyük önem veren mutasavvıflar her zaman mevcut olmuştur. "Erbaîne girmek, erbaîn çıkarmak" gibi ifadelerle anlatılan düzenli halvet uygulaması ise muhtemelen IV. (X.) yüzyıldan sonra ortaya çıkmış ve sülûk yöntemi olarak esmâ zikrini esas alan tarikatlar aracılığıyla yayılmıştır. Ebû Nasr es-Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Kuşeyrî, Hücvîrî ve Gazzâlî gibi tasavvufî hayat hakkında ayrıntılı bilgi veren mutasavvıf yazarların eserlerinde erbaîn konusuna yer vermeme-leri de bu geleneğin daha sonraki dönemlerde yaygınlaştığını gösterir. Erbaîn konusu ilk olarak Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Âvârifü'l-ma'ârif*'inde geniş bir şekilde anlatılmıştır. Erbaîn uygulaması özellikle Kâdiriyye, Sühreverdîyye, Çiştiyye, Kübreviyye ve Halvetiyye mensupları arasında görülür.

Sühreverdî erbaîne girmenin gerekliliğini anlatırken aslında sûfilerin kırk günün özel bir önemi ve etkisinin bulunduğuna inanmadıklarını, bununla birlikte dünyanın çeşitli zorlukları karşısında iyi bir dinî hayat yaşamadıklarını kırk günle sınırladıkları zaman dilimi içinde özel bir mekânda halvete çekilerek şeyhin gözetim ve denetimi altında mümkün olduğu ölçüde bir dinî hayat yaşamak için çabaladıklarını, başarılı olurlarsa ömür boyu bu yaşama biçiminin kendilerine faydalı olacağına ve bu süre içinde elde ettikleri feyz ve bereketin geriye kalan zamana da yayılacağına inandıklarını söyler.

Erbaîne girmeye ve erbaîn çıkarmaya önem veren esmâ tarikatları tekke ve hankahların çevrelerinde, bazan da buradaki mescidlerde "halvethâne" veya "çilehâne" adı verilen, genellikle ancak bir kişinin namaz kılarak ayakta durabileceği yükseklikte ve bağdaş kurup oturabileceği genişlikte dar ve karanlık odacıklar (hücre) yaparlar. Kapı kapatılır, içeriye ses ve ışık girmez. Erbaîne giren çilekeş (mürîd-i tâlib, sâlik) burada duyu organlarının dış dünya ile ilgisini kesmeye çabalar ve bütün dikkatini iç âlemine yöneltir, düşüncesini kalbi üzerinde yoğunlaştırır.

Erbaîne girmenin âdâbına uyulmazsa istenen sonuç elde edilemez. Necmed-dîn-i Dâye, erbaîne giren bir dervişin ku-luçkaya oturan tavuğa benzeterek yumurtadan civcivin çıkması nasıl bazı şartlara bağlı ise erbaînin arzulan sonucunu vermesi için de belli şartlar gerektiğini söyler (*Mirşâdü'l-ibâd*, s. 282). Erbaîne şeyhin lüzum görmesi halinde onun gözetim ve denetiminde girilir. Erbaîne girmeden hazırlık yapılır. Çilekeşin, üzerindeki elbiselerin ve oturacağı yerin temiz olmasına, boy abdesti almasına ve erbaîn süresince abdestli olmasına dikkat etmesi şarttır. Ayrıca erbaîne girmeden önce "az yeme, az uyuma, az konuşma" esaslarına uyup kendini halvet hayatına hazırlaması, halvete girince de dünya kelâmı söylememesi, yemeyi en aza indirmesi ve mümkün olduğu kadar az uyuması gerekir.

Halvete giren çilekeş şeyhinin kendisi için uygun gördüğü esmâ ile meşgul olur. Kur'ân-ı Kerîm okur; düşüncesini tamamen zikirle meşgul eder. Erbaîn-de iken kul ile Allah arasında bulunan perdelerden her gün bir perde açılır. Kırk günde kırk perdenin açılması bu sürede katedilen mesafenin önemini gösterir. Kalpte zikir süreklilik kazanınca sâlikin Allah ile münasebeti giderek fikir ve nihayet temaşa seviyesine yükselir. Bu durumda dille zikir söz konusu olmadan zikir temaşadan ibaret olur ki erbaîne girmenin gayesi de budur. Bu seviyeye ulaşan sâlik bazan keşf ve kerâmet hali yaşayabilir. Buna "fütûhât-ı erbaîn" (erbaîndeki feyiz ve bereketler) adı verilir. Ancak erbaîne giren kimsenin kerâmet ve keşf sahibi olması şart değildir, bu durumun onda görülmemesi bir eksiklik sayılmaz. Zira erbaîne girmenin gayesi ilâhî tecellileri ve cemâli temaşa etmek ve istikamet sahibi olmaktır. Erbaîne giren kişi eğer samimi olmaz ve şahsî bir çıkar için halvete girerse bu durum onun mülhid ve zındık olmasına da sebep olabilir. Onun için Hz. Peygamber'in sünnetine tam olarak tâbi olmak çilekeş için temel görev kabul edilmiştir.

Erbaîn esnasında sâlikin kalbine doğan ilâhî hikmetler ve sırlar onun dilinden dökülür. Bu sırada sâlik bazı hakikatleri hayal elbisesine bürünmüş olarak görür, bunları yorumlayıp gerçeğe ulaşır. Bazan onları çıplak olarak kavrar. Bu hakikatler ona keşf ve ilham yoluyla mâlum olur; onları görerek veya işiterek beller; ses de bazan iç, bazan dış âlemden gelir.

Esmâ yoluyla sülûkü esas alan tarikât mensupları arasında çok sayıda erbaîn çıkaranlar vardır. Sohbeti halvete, hizmeti uzlete tercih eden Melâmîler'le Mevlevîler ve Nakşibendîler tarikâtlarında erbaîn çıkarmaya yer vermemişlerdir. Melâmîlik'te sülûk sohbet iledir. Mevlevîlik'te dergâhta hizmet çile yerine geçer. "Halvet der encümen" ilkesini esas alan Nakşibendîler'e göre ise ihvana hizmet ederken ve halkın içinde bulunurken de Hak'la beraber olmak mümkündür. Ancak halvethânelerde ve çilehânelerde özel olarak inzivaya çekilmeye taraftar olmayan mutasavvıflar ve tarikât ehlinin bile gereğinden fazla halk arasında bulunmayı hoş karşılamadıklarını ve halveti tercih ettiklerini söylemek gerekir (ayrıca bk. ÇİLE; HALVET).

İbnü'l-Cevzî ve İbn Teymiyye gibi Selefî âlimler, bu uygulamanın Hristiyanlık'ta ve Hint dinlerinde bulunduğunu söyleyerek erbaîne girmenin bid'at olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ca'ferî Şîîler de genellikle erbaîne karşıdır (Fez-i Kâşânî, s. 38, 57, 71). Şems-i Tebrîzî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin erbaîni bid'at saydıkları bilinmektedir (*Maqâlât*, s. 165). Evhadüddîn-i Kirmânî de kişi yetmiş iki defa erbaîn çıkarmış olsa dahi sadece bununla mânevî bir ilerleme elde edemeyeceğini belirtir (*Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmânî*, s. 8).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü iblîs*, II, 589; Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları - Avârifü'l-maârif Ter-cümesi* (trc. Hasan Kâmil Yılmaz — İrfan Gündüz), İstanbul 1989, s. 204, 262-286; Necmeddin-i Dâye, *Mirşadü'l-ibad* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365, s. 282; Şems-i Tebrîzî, *Maqâlât* (nşr. Ahmed Hoşnûvîs), Tahran 1349, s. 165; Aziz Neseî, *Kitâbü'l-İnsânî'l-kâmil* (nşr. Marijan Molé), Tahran 1403/1983, s. 102-110; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, II, 85; a.mlf., *Mecmû'a fetâvâ*, X, 394; XXXVI, 194; Ebü'l-Mefâhir Yahyâ el-Bâharzî, *Evrâdül-ahbâb ve fuşûşül-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1358 hş., s. 311-312; Fez-i Kâşânî, *Risâle-i Zâdû's-sâlik*, Tahran 1333, s. 38, 57, 71; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 224; Seyyid Sâdik Güherîrî, *Şerh-i İş-tihâhât-ı Taşavvuf*, Tahran 1367 hş., I, 157-169; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, Tahran 1983, s. 305; İzzeddin Kâşî, *Mişbâhü'l-hidâye* [baskı yeri yok], 1367, s. 160; *Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmânî* (nşr. Bediüzzaman Firûzanfer), Tahran 1347, s. 8; Muhsin Kiyânî, *Târîh-i Hankâh der İrân*, Tahran 1369, s. 419-424; Hifnî, *Muštalahât*, s. 15; Dihhudâ, *Luğatnâme*, III, 1614.

SÜLEYMAN ULUDAĞ — SELÇUK ERAYDIN

el-ERBAİN

(bk. KİTÂBÜ'L-ERBAİN).

ERBAİN

(الأربعين)

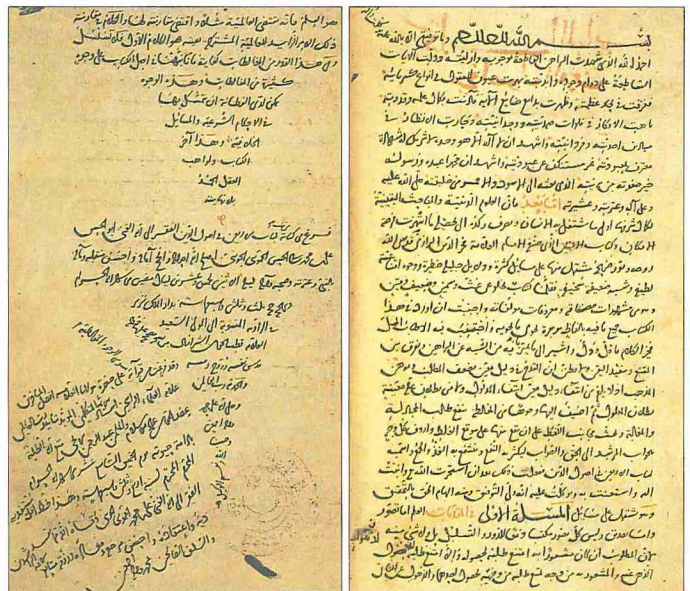
Kırk sayısı esas alınarak
İslâmî konularda
yazılan eserlerin ortak adı.

Arapça'da "kırk" anlamına gelen erbaîn kelimesi Kur'an-ı Kerim'in dört âyetinde yer alır. Bunların ikisinde Hz. Mûsâ'nın ilâhî hitaba mazhar olduğu Tûr dağında kırk gün kalışı (el-Bakara 2/51; el-A'râf 7/142), birinde mukaddes arzın İsrâiloğulları'na kırk yıl yasaklanması (el-Mâide 5/26), birinde de mutlak anlamda insanın kırk yaşına varınca rabbine yönelişi ve yakarışı (el-Ahkâf 46/15) anlatılır. Kelime çeşitli hadislerde de "kırk" mânasında veya çokluktan kinaye olarak geçmektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "erba'ün" md.). İslâm âlimleri kırk yaşına ulaşan insanda cismanî melekelerin zayıflamaya, ruhanî melekelerin ise güçlenmeye başladığını, Hz. Muhammed'de olduğu gibi diğer peygamberlerde de nübüvvet veya risâletle görevlendirilme yaşının kırk olduğunu kabul ederler (bk. Fahreddin er-Râzî, XXVIII, 18-19). Erbaîn ayrıca Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesinin kırkinci gününü (Safer ayının 20. günü), kış mevsiminin en soğuk günlerini içine alan kara kışı, Osmanlı Devleti'nde İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar mevleviyetlerinde bulunan kırk mahkemenin hâkimlerini ifade eden bir kavramdır (bk. KIRK). İslâmî literatürde ise erbaîn daha çok Hz. Peygamber'in dinî konulara dair kırk hadisini ihtiva eden ve değişik âlim-

ler tarafından derlenen mecmuaların adı olarak geçer. Ancak kelâm, tefsir, tasavvuf, biyografi vb. ilimlerde de kırk sayısı esas alınarak yazılmış eserler bulunmaktadır. Çeşitli konularda kaleme alınan erbaînlerin sayısı *Keşfü'z-zunûn* ve *İzâhu'l-meknûn*'da 100'e ulaşmaktadır. Mükerrerler hariç C. Brockelmann ve Fuat Sezgin'in eserlerinde zikredilenlerle birlikte bu sayı 150'ye yaklaşır. Erbaîn türünde yazılan eserleri konularına göre bazı gruplara ayırmak mümkündür.

1. Kırk hadis. Müslümanların faydalanması amacıyla dinî konulara dair kırk hadis ezberleyen kimsenin kıyamet gününde fakihler ve âlimlerle birlikte bulunacağını ifade eden zayıf bir rivayete (bk. Aclûnî, II, 246) dayanılarak Abdullah b. Mübârek'ten itibaren günümüze kadar birçok âlim tarafından düzenlenen kırk hadis risâleleri genellikle akaid, fıkıh ve ahlâk alanlarında olmuştur. Bunların içinde kutsî hadislerden, özlü ifadelerden oluşanlar da vardır (bk. KIRK HADİS).

2. Kelâm meselelerini toplayan erbaînler. İtikadî konuları kırk esasta inceleyen eserlerdir. Fahreddin er-Râzî'nin *Kitâbü'l-Erba'in fi uşûlî'd-dîn*'i ile (İÜ Şariyat Enstitüsü Ktp., nr. 517) bu eserin Sirâceddin el-Urmevî tarafından yapılan *Lübâbü'l-Erba'in fi uşûlî'd-dîn* adlı muhtasarı (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1252), İbnü'l-Mutahhar el-Hilî'nin *Erba'üne mes'ele fi uşûlî'd-dîn*, *Erba'üne mes'ele fi'l-kelâm* (Brockelmann, III, 1265, 1266) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Sirâceddin
el-Urmevî'nin
*Lübâbü'l-
erba'in fi
uşûlî'd-dîn* adlı
eserinin
ilk ve son sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Cârullah
Efendi,
nr. 1252)